

DOI:10.35774/app2024.01.153
УДК 346.9

Мар'яна Вербіцька,

кандидат юридичних наук, доцент, доцентка
кафедри адміністративного права та
судочинства Західноукраїнського
національного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5011-7958>

Мар'яна Присяжнюк,

викладачка кафедри адміністративного
права та судочинства Західноукраїнського
національного університету
ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-0793-4075>

СТАНДАРТ ДОКАЗУВАННЯ «ВІРОГІДНОСТІ ДОКАЗІВ» У ГОСПОДАРЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Досліджено стандарти доказування у господарському судочинстві.

Зосереджено увагу на впливі оцінювання доказів з позиції вилучення поняття «достатності» та закріплення поняття «вірогідності» в господарському процесі у зв'язку зі змінами у Господарському процесуальному кодексі України відповідно до Закону України від 20.09.2019 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо стимулювання інвестиційної діяльності в Україні».

Проаналізовано діяльність суду з оцінювання доказів та застосування стандартів доказування під час такого оцінювання. У статті проводиться порівняльна характеристика стандарту доказування та стандарту вірогідності доказів, вивчаються причини та мотиви заміни стандарту доказування на стандарт вірогідності доказів.

У ході написання публікації автори зачіпають практичні аспекти застосування стандартів доказування, аналізують судову практику, зокрема позиції Верховного Суду щодо цього питання.

Результатом проведення дослідження є окреслення окремих проблемних питань, пов'язаних з упровадженням стандарту «вірогідності доказів» у господарський процес та з'ясування доцільності такого нововведення.

Ключові слова: докази, достатність доказів, вірогідність доказів, оцінювання доказів, внутрішнє переконання суду, стандарти доказування у господарському судочинстві.

Verbitska M., Prysiazhniuk M.

The standard of proof of «probability of evidence» in commercial proceedings of Ukraine

The article is devoted to the study of the standards of proof in Commercial litigation.

Attention is focused on the impact of the evaluation of evidence from the position of removing the concept of «sufficiency» and establishing the concept of «probability» in the Commercial process in connection with changes in the Commercial Procedural Code of Ukraine in accordance with the Law of Ukraine dated September 20, 2019 «On Amendments to Certain Legislative Acts» of Ukraine regarding stimulation of investment activities in Ukraine.

The authors analyze the activity of the court in the evaluation of evidence and the application of the standards of proof in conducting such an evaluation. The article compares the standard of proof and the standard of probability of evidence, examines the reasons and motives for replacing the standard of proof with the standard of probability of evidence.

In the course of writing the publication, the authors touch on the practical aspects of applying the standards of proof, analyze judicial practice, in particular, the positions of the Supreme Court on this matter.

It was established that, according to the intention of the legislator, the introduction of changes, namely in the category «probability of evidence», was supposed to contribute to increasing the efficiency of the commercial court in rendering decisions based on new approaches to the evaluation of evidence in a case with the aim of adopting a fair, impartial and legal resolution of disputes, and as well as ensuring quality protection of violated, unrecognized or contested rights and legitimate interests of individuals and legal entities, the state.

The result of the research is the outline of certain problematic issues related to the implementation of the

“probability of evidence” standard in the economic process and the clarification of the expediency of such an innovation, in particular; the position expressed that the declaration in Article 79 of the Civil Code of Ukraine of the «probability of evidence» standard in practice did not lead to any changes in the commercial court’s approaches to evaluating evidence.

Keywords: *evidence, sufficiency of evidence, reliability of evidence, evaluation of evidence, internal conviction of the court, standards of evidence in Commercial litigation.*

Постановка проблеми. Законом України від 20.09.2019 № 132-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо стимулювання інвестиційної діяльності в Україні», який набув чинності 17.10.2019, стаття 79 ГПК України «Достатність доказів» була повністю змінена, її назва була відредагована на «Вірогідність доказів». Таким чином у господарське судочинство України був запроваджений стандарт доказування «вірогідності доказів».

Указаний стандарт є доволі новим для української процесуальної науки, а тому потребує наукового аналізу його суті, дослідження шляхів та засад застосування судами для справедливого відправлення правосуддя у господарських спорах.

Варто зазначити, що Верховний Суд у своїх постановах уже розтлумачував порядок застосування стандарту вірогідності доказів, торкаючись певних елементів науки господарського процесу, проте оцінювання доказів судом має своїм наслідком установлення фактичних обставин у справі, за результатами чого суд ухвалює рішення. А тому перебільшити роль оцінювання доказів судом крізь призму окремих стандартів для справедливого вирішення господарського спору неможливо. Таким чином, переконані, потрібно зосередити увагу на вказаному аспекті, як мінімум, у цій публікації, а, як максимум, – на монографічному рівні, досліджуючи у такому разі також досвід зарубіжних комерційних судів з цього питання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стандарти доказування, у т. ч. «вірогідності доказів», сьогодні переважно цікавлять практикуючих юристів. Зокрема, вони ставали предметом дослідження колеги Касаційного господарського суду Верховного Суду (Т. Малашенкової, І. Бенедисюка, В. Селіваненка) у ході касаційного перегляду справи, судді Верховного Суду В. Уркевича під час лекції «Докази і доказування у господарському процесі в умовах воєнного стану у практиці Верховного Суду», адвокатів у публікаціях у юридичних інтернет-виданнях (Д. Кузьміна, Л. Майстренко, Є. Морозова, А. Опанасенка, І. Томарова тощо; свої пояснення щодо заміни достатності доказів вірогідністю на офіційному сайті надав Комітет Національної асоціації адвокатів України).

Крім того, деякі науковці також присвятили свою увагу заміні стандарту достатності доказів на їх вірогідність у ГПК України, це, зокрема, М. Григорчук та Я. Науменко, Л. Ніколенко, Ю. Полюк та ін.

Мета дослідження полягає у тому, аби розглянути та дослідити проблеми теоретичного та прикладного характеру, які виникають під час доказування, у т. ч. оцінювання доказів у господарському судочинстві, зокрема крізь призму стандарту «вірогідності доказів», окреслення перспектив його застосування на практиці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до Великого тлумачного словника сучасної мови слово «вірогідний» означає «який не викликає сумніву; достовірний» [1].

Як указує А. Опанасенко, загалом, ухвалення Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо стимулювання інвестиційної діяльності в Україні» мало своєю ціллю демонстрування поступового зростання України в міжнародному рейтингу Doing Business (що, власне, і відбувалося до повномасштабного вторгнення так званої російської федерації) та вдосконалення бізнес-клімату в Україні для стимулювання іноземного інвестування. Він наголошує, що кожен підприємець повинен щонайменше бути впевнений у тому, що його права не тільки охороняються державою, а й у разі їх порушення будуть належним чином захищені. У такому контексті, дійсно, правосуддя є «лакмусовим папірцем», який виявляє «здоровий» бізнес-клімат у державі [2].

І. Томаров, зі свого боку, звертається до зарубіжного досвіду і наголошує, що країни правової сім’ї common law застосовують дефінітивну конструкцію «стандарт доказування», який принципово допускає існування невизначеності при встановленні фактів. Саме це поняття підкреслює: нема потреби мати стовідсоткову переконаність у наявності того чи іншого факту, аби визнати його доведеними.

«Стандарт доказування, указує автор, – це та ступінь достовірності наданих стороною доказів, за яких суд має визнати тягар доведення знятим, а фактичну обставину – доведеною. У цивільних справах британські суди використовують стандарт «баланс вірогідностей» (a balance of probabilities): слід довести, що факт скоріше був, а ніж не був, тобто суб’єктивна впевненість може бути вимірною як така, що дорівнює

51% і вище (ця математична аналогія впливає із пояснення в справі *Miller v Minister of Pensions* [1947] 2 All ER 372).

Баланс вірогідностей оцінюється в абсолютних виразах, тому в ситуації, коли докази оцінені як 50X50 (позивача/ відповідач), спір виграє відповідач (*Rhesa Shipping Co SA v Edmonds* [1985] 1 WLR 948 <https://www.bailii.org/uk/cases/UKHL/1985/15.html>).

У практиці ЄСПЛ можна знайти десятки рішень, де суд посилається на «balance of probabilities» для оцінювання обставин справи. Наприклад, у рішенні *BENDERSKIY v. Ukraine* 15.11.2007 р. суд застосовує «баланс ймовірностей». У рішенні *J.K. AND OTHERS v. SWEDEN* 23.08.2016 р. ЄСПЛ вказує, що цей стандарт притаманний саме цивільним справам» [3].

Отже, вважаємо за необхідне з'ясувати різницю у поняттях достатності й вірогідності доказів, аби проаналізувати позитивні чи негативні наслідки внесених до ГПК України змін щодо заміни стандарту доказування у господарському судочинстві та резюмувати перспективи застосування стандарту «вірогідності доказів» судами на практиці.

Достатність доказів – це сукупність доказів у справі, яка дає можливість суду установити об'єктивну істину і вирішити спір по суті. Суть процесуальної конструкції «достатності доказів у їх сукупності» полягає в тому, чи встановлені обставини, які входять до предмета доказування, чи є можливість на основі аналізу зібраних фактичних даних розв'язати спір по суті. Окремі процесуалісти, з якими ми цілком солідарні, визначають достатність доказів в якісному розрізі як таку властивість доказів, яка дає змогу покласти їх сукупність в основу судового рішення, тобто дає можливість установити обставини, наявністю яких суд обґрунтовує своє рішення. Тобто можна резюмувати, що суд вирішує, що доказів достатньо тоді, коли вони сформували його внутрішню обґрунтовану впевненість, що певна обставина реально була. А така впевненість та переконаність суду прямо не залежить від того, скільки саме окремих доказів подала та чи інша сторона й не вимагає подання якомога більшої кількості доказів. Тобто достатність – це про вагомість доказів, а не про їхню кількість [4].

Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного господарського суду у справі № 904/2357/20 наголосив: «стандарт доказування «вірогідності доказів», на відміну від «достатності доказів», підкреслює необхідність співставлення судом доказів, які надає позивач та відповідач. Тобто з введенням в дію нового стандарту доказування необхідним є не надати достатньо доказів для підтвердження певної обставини, а надати їх саме ту кількість, яка зможе переважити доводи протилежної сторони судового процесу» [5].

Касаційний адміністративний суд в справі №756/6984/16-а дійшов висновку, що «в праві одночасно існують три стандарти доказування: «баланс імовірностей» (balance of probabilities) або «перевага доказів» (preponderance of the evidence); «наявність чітких та переконливих доказів» (clear and convincing evidence) та стандарт «поза розумним сумнівом» (beyond reasonable doubt)» [6].

Там, де змагальність сторін виявляється найбільше, зокрема в цивільному чи господарському судочинствах, баланс ймовірностей або перевага доказів найхарактерніші, адже суд у процесі доказування пасивний і бере участь лише в частині оцінювання доказів.

Наявність чітких та переконливих доказів, тобто достатність доказів – це проміжний стандарт між стандартами поза розумним сумнівом (він найвищий) та балансом ймовірностей (цей найнижчий). Такий підхід застосовується в США [7].

Таким чином, можна дійти висновку, що в господарському процесі з 2019 р. впроваджено найнижчий стандарт доказування.

КГС ВС в справі № 907/477/20 висновок: «з введенням в дію нового стандарту доказування необхідним є не надати достатньо доказів для підтвердження певної обставини, а надати саме ту їх кількість, яка зможе переважити доводи протилежної сторони судового процесу».

Іншими словами, факт вважається доведеним, якщо версія щодо його існування менш сумнівна, ніж що такого факту не було.

Деякі науковці вважають для господарських справ такий підхід виправданий.

Адвокатка Людмила Майстренко, навпаки, скептично ставиться до змін до ГПК України, пов'язаних із запровадженням стандарту «вірогідності доказів».

«Очевидно, що внесення змін до ГПК Законом № 132-IX – це чергова демонстрація низького рівня якості законотворчої діяльності нашого Парламенту, – вказує авторка. – Неприємно дивує й те, що законотворці перед голосуванням законопроекту вочевидь навіть не вивчали матеріалів, які щоразу готує апарат Верховної Ради в допомогу їм же, депутатам» [4].

Ми також не поділяємо оптимізму щодо пониження стандарту доказування в господарському судочинстві.

Хоча, слід визнати, що, наприклад, у процедурі застосування забезпечення позову господарськими судами саме із доказуванням потенційної небезпеки утруднення чи невиконання рішення суду в майбутньому позивачам доводиться особливо непросто.

Проведений у попередніх дослідженнях аналіз судової практики показав, що довести достатніми доказами потенційну можливість і високий ступінь її застосування відповідачем щодо вчинення якихось дій для унеможливлення виконання рішення суду у випадку задоволення позову, вкрай важко, часто – неможливо. А суд в ухвалі про відмову в забезпеченні позову констатує, що позивач не довів підставність забезпечення позову.

Таким чином, ми погоджуємося, що в ході реалізації певних процесуальних конструкцій, наприклад забезпечення позову чи доказів, стандарт доказування потрібно дещо спростити, а суд має насамперед, вирішуючи питання про забезпечення реалізовувати засаду пропорційності, установлюючи баланс між інтересами позивача та відповідача чи третіх осіб, яких стосуватиметься конкретний захід забезпечення.

Водночас потрібно бути дуже обережними під час зниження стандартів доказування у господарському судочинстві. І чи насправді судді господарських судів змінять свій підхід в оцінюванні доказів із достатності на більшу вірогідність тієї чи іншої обставини у справі?

У чому полягає суть оцінювання доказів? Суд у нарадчій кімнаті здійснює розумову діяльність, яка полягає в аналізі кожного доказу крізь призму допустимості, належності, достовірності, оцінює докази у їх сукупності (як достатні чи вірогідні) і це, власне, приводить суд до переконання про наявність тих чи інших обставин, що входять до предмета доказування.

Навіть якщо позиції сторін були слабкі, незалежно від того, який із стандартів доказування законодавець передбачив у ГПК України, суд дійде висновку про більшу ймовірність тієї чи іншої обставини. Тобто, на наш погляд, на практиці від внесення змін до ст. 79 ГПК України нічого не змінилося.

Верховний Суд указував, що стандарт доказування вірогідності доказів на відміну від достатності доказів підкреслює необхідність зіставлення судом доказів, які надають позивач та відповідач.

Проте ми не погоджуємося з таким твердженням, позаяк і оцінюючи докази у їх сукупності для визначення достатності, суд зіставляє докази, які надаються протилежними сторонами саме для того, щоби з'ясувати, які з них у своїй сукупності більш переконливі.

На наш погляд, законодавець, вносячи зміни щодо стандарту доказування «вірогідності доказів» до ГПК України, «віддав належне моді», ввів у ГПК України незвичну для українських судів конструкцію вірогідності доказів, не зовсім обґрунтовано запозичивши її у країн прецедентного права.

Висновки. Доказування як процесуальна дія учасників господарського процесу може стосуватися не лише доведення тих обставин, якими позивач обґрунтовує свої позовні вимоги, чи відповідач – свої заперечення проти вимог позивача. Доказування притаманне різним процесуальним конструкціям, наприклад під час подання заяв та клопотань про забезпечення позову, доказів, про призначення експертизи, про поновлення пропущених строків, про стягнення судових витрат тощо.

Ми переконані, що для оцінювання доказів, коли суд вирішує інші питання, ніж встановлення обставин у справі для ухвалення обґрунтованого і вмотивованого рішення, яким спір вирішується по суті, стандарти доказування мають бути нижчі – тут достатньо відштовхуватися від стандарту доказів «вірогідності доказів».

Проте, на наш погляд, чотирирічний досвід застосування стандарту «вірогідності доказів» у господарському процесі дав можливість резюмувати: підхід суддів до оцінювання доказів фактично не змінився, критерії залишилися ті самі.

Таким чином, ми не поділяємо ентузіазм законотворця щодо запровадження стандарту «вірогідності доказів» і в цивільному процесуальному кодексі України (відповідний законопроект № 9306-1 про внесення змін до ЦПК щодо уніфікації процесів Комітет Верховної Ради з питань правової політики рекомендував ухвалити в першому читанні та в цілому [8]).

На наш погляд, редагування процесуальних кодексів завжди має ґрунтуватися на глибокому науковому аналізі, всебічному вивченню практики, дослідженню зарубіжного досвіду та висновках щодо доцільності внесення змін, і не має бути спонтанним запозиченням іноземних норм, позаяк українська процесуальна наука доволі самодостатня, має свій особистий поступ і розвиток, зумовлений викликами саме нашої сучасної правової дійсності.

Список використаних джерел

1. Великий тлумачний словник української мови: веб-сайт. URL: <https://sloynyk.me/dict/vts/%D0%B2%D1%96%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%96%D0%B4%D0%BD%D0%B8%D0%B9> (дата звернення: 16.01.2024)
2. Опанасенко А. Вірогідність доказів як новела у стандарті доказування господарського процесу: веб-сайт. URL: https://protocol.ua/ru/virogidnist_dokaziv_yak_novela_u_standarti_dokazuvannya_gospodarskogo_protsesu_1/?fbclid=IwAR1f883h-0pw4XSCQq-ACVqo2HUp4HNkH8RgCfv61TrehdJGqez0oewBD4o (дата звернення: 16.01.2024)
3. Томаров І. Стандарт доказування: внутрішнє переконання чи баланс вірогідностей. *Юридична газета*. 2019. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/standart-dokazuvannya-vnutrishne-perekonannya-chi-balans-virogidnostey.html> (дата звернення: 16.01.2024)
4. Майстренко Л. Докази мають бути достатніми чи вірогідними: в чому логіка законодавця. *Юридичний вісник України*. 2021. URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/dokazy-mayut-buty-dostatnimy-chy-virogidnymy-v-chomu-logika-zakonodavtsya/> (дата звернення: 16.01.2024)
5. Єдиний державний реєстр судових рішень (справа № 904/2357/20) URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94180468> (дата звернення: 16.02.2024).
6. Єдиний державний реєстр судових рішень (справа № 756/6984/16-a) URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89869029> (дата звернення: 16.01.2024).
7. Кузьмін Д. Стандарти доказування: веб-сайт. URL: <https://www.dlk.org.ua/standarty-dokazuvannya/> (дата звернення: 16.01.2024).
8. Мамченко Н. Верховна Рада ухвалить зміни до ЦПК, якими запроваджується новий стандарт доказування. *Судово-юридична газета*. 2023. URL: https://sud.ua/uk/news/publication/275688-verkhovnaya-rada-primet-izmeneniya-v-gpk-kotorymi-vvoditsya-novyy-standart-dokazyvaniya#google_vignette (дата звернення: 16.01.2024).

References

1. *Velykyi tлумачnyi slovnyk ukrainskoi movy [Large explanatory dictionary of the Ukrainian language]*. (n.d). sloynyk.me. Retrieved from <https://sloynyk.me/dict/vts/%D0%B2%D1%96%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%96%D0%B4%D0%BD%D0%B8%D0%B9> [in Ukrainian]
2. Opanasenko, A. *Virohidnist dokaziv yak novela u standarti dokazuvannya hospodarskogo protsesu [Probability of evidence as a novelty in the standard of proof of economic process]*. (n.d). protocol.ua. Retrieved from https://protocol.ua/ru/virogidnist_dokaziv_yak_novela_u_standarti_dokazuvannya_gospodarskogo_protsesu_1/?fbclid=IwAR1f883h-0pw4XSCQq-ACVqo2HUp4HNkH8RgCfv61TrehdJGqez0oewBD4o [in Ukrainian]
3. Tomarov, I. (2019). Standart dokazuvannya: vnytrishnie perekonannia chy balans virohidnostei [Standard of proof: inner conviction or balance of probabilities]. *Yurydychna hazeta – Legal newspaper*. Retrieved from <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/standart-dokazuvannya-vnutrishne-perekonannya-chi-balans-virogidnostey.html> [in Ukrainian]
4. Maistrenko, L. (2021). Dokazy maiut buty dostatnimy chy virohidnymy: v chomu lohika zakonodavtsia [The evidence must be sufficient or probable: what is the logic of the legislator]. *Yurydychnyi visnyk Ukrainy – Legal Bulletin of Ukraine*. Retrieved from <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/dokazy-mayut-buty-dostatnimy-chy-virogidnymy-v-chomu-logika-zakonodavtsya/> [in Ukrainian]
5. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen [Unified state register of court decisions]* (sprava № 756/6984/16-a). Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94180468> [in Ukrainian]
6. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen [Unified state register of court decisions]* (sprava № 756/6984/16-a). Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89869029> [in Ukrainian]
7. Kuzmin, D. *Standarty dokazuvannya [Standards of proof]*. (n.d). www.dlk.org.ua/ Retrieved from <https://www.dlk.org.ua/standarty-dokazuvannya/> [in Ukrainian]
8. Mamchenko, N. (2023). Verkhovna Rada uhvalyt zminy do CPK, yakymy zaprovadzhuietsya novyy standart dokazuvannya [The Verkhovna Rada will adopt amendments to the Code of Criminal Procedure, introducing a new standard of proof]. *Sudovo-yurydychna hazeta – Judicial and legal newspaper*. Retrieved from <https://sud.ua/uk/news/publication/275688-verkhovnaya-rada-primet-izmeneniya-v-gpk-kotorymi-vvoditsya-novyy-standart-dokazyvaniya> [in Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 14.02.2024 р.